

Kielbik, Jerzy

"Rzeźbiarz Jan Chrystian Schmidt.
Rola Warmii jako prowincji
artystycznej w XVIII wieku", Mariusz
Smoliński, Olsztyn 2006 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 215-217

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wydaje się, że warto byłoby też przeanalizować licznie zachowane w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej zapisy testamentowe warmińskich biskupów i kanoników (AK I, dział T), obfitujące w wykazy sakralnych przedmiotów artystycznych ze szlacheckich kruszców, a także zachowane w tymże archiwum inwentarze biskupstwa spisywane każdorazowo przy obejmowaniu tronu przez kolejnego biskupa (kodeks oryginalnych inwentarzy AK, Ac4).

Duże znaczenie ma przede wszystkim część druga pracy Józefy Piskorskiej. Katalog zachowanych dzieł złotniczych epoki baroku – opracowany niezwykle starannie i z wielkim znanstwem – będzie z pewnością inspiracją dla przyszłych badaczy złotnictwa i szerzej – rzemiosła artystycznego na Warmii.

Danuta Bogdan (Olsztyn)

Mariusz Smoliński, *Rzeźbiarz Jan Chrystian Schmidt. Rola Warmii jako prowincji artystycznej w XVIII wieku, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie nr 232, Olsztyn 2006, ss. 300, il. 100.*

Nakładem oficyny Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w 2006 r. ukazała się książka autorstwa Mariusza Smolińskiego poświęcona rzeźbiarzowi reszelskiemu Janowi Chrystianowi Schmidtowi, a szerzej – Warmii jako prowincji artystycznej. Praca zdobyła pierwsze miejsce w konkursie o Nagrodę Naukową im. Wojciecha Kętrzyńskiego w 2005 r.

Powstanie książki było wynikiem szerokich prac terenowych prowadzonych przez autora, czego świadectwem są chociażby liczne zdjęcia zamieszczone w pracy, oraz kwerendy w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Centralnym Archiwum Biskupim w Ratyzbonie (Bischöfliches Zentralarchiv Regensburg)¹, Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie, a także archiwum kościoła w Świętej Lipce. Podkreślić również należy znakomite wykorzystanie literatury przedmiotu zarówno z zakresu historii sztuki, jak i historii Warmii, jakkolwiek w tym ostatnim zakresie autor pominął ważną książkę Andrzeja Kopiczki dotyczącą ustroju i organizacji diecezji warmińskiej².

Treść pracy została podzielona na dwie główne części: „Osoba i dzieła” oraz „Problemy” z wydzieloną problematyką szczegółową. Pierwszą Mariusz Smoliński rozpoczął od podsumowania dotychczasowego stanu badań, chociaż właściwsze byłoby może zamieszczenie tej części materiału we wstępie. W następnym podrozdziale, zatytułowanym nieco niezręcznie „Wiadomości archiwalne i biograficzne” (przymiotnik „archiwalne” mówi nam o źródle, „biograficzne” zaś o charakterze informacji, a przecież na podstawie archiwaliów autor rozbudowuje biografię właśnie), dokonał przedstawienia osoby rzeźbiarza, jego pochodzenia i życia. Kolejny fragment książki – „Nauczyciel: Krzysztof Peucker” przybliży czytelnikowi dzieło Schmidta poprzez osobę jego poprzednika. Smoliński oprócz samego przedstawienia sylwetki Peuckera dokonał również omówienia jego dzieł.

Dalsza część książki poświęcona została twórczości Jana Chrystiana Schmidta. W trzech rozdziałach: „Prace poświadczone archiwalnie”; „Prace przypisywane”; „Atrybucje wątpliwe i prace błędnie przypisywane” Smoliński omawia twórczość rzeźbiarza. Zastosowany podział posłużył również potwierdzeniu, ewentualnie zaprzeczeniu autorstwa Schmidta w przypadkach, gdzie

¹ Akta parafialne przeniesione obecnie do Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie.

² A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993.

brak źródeł nie pozwala na jednoznaczną identyfikację twórcy. Wątek ten rozwijany jest i uzupełniany w kolejnych fragmentach książki: „Praktyka warsztatowa i organizacja warsztatu” oraz „Naśladowcy”. Pierwszą część książki kończy rozdział zatytułowany „Charakterystyka i źródła twórczości rzeźbiarskiej”, w którym autor omawia styl rzeźbiarski Schmidta, a także poszukuje podobieństw, mogących być dla niego inspiracją.

W drugiej części pracy, zatytułowanej „Problemy”, Smoliński omawia kolejno: „Kompozycje ołtarzy Krzysztofa Peuckera i Jana Chrystiana Schmidta”, „Projekty”, „Wartości artystyczne”, „Ołtarze jedno- i wielokondygnacyjne w nowożytnej sztuce polskiej”, „Ołtarze na Warmii: tradycja i innowacja” oraz „Znaczenie twórczości Jana Chrystiana Schmidta”. Książkę uzupełnia katalog i zestawienie prac Jana Chrystiana Schmidta, aneks oraz sto ilustracji prezentujących m.in. twórczość Schmidta i Peuckera.

Opracowanie Mariusza Smolińskiego ma charakter interdyscyplinarny. Autor porusza się na pograniczu historii i historii sztuki. Kwestie odnoszące się do tej drugiej dziedziny nie zostaną ujęte w niniejszej recenzji, wartość książki w tym zakresie została już bowiem uhonorowana. Pozostaje natomiast wskazać na pewne braki czy potknięcia w warstwie historycznej.

Pierwszym zagadnieniem jest wyjaśnienie pojęcia „Warmia”. Posługując się nim, autor nie określa, jaki obszar ma na myśli, także lektura wstępu pozostawia czytelnika bez odpowiedzi na to pytanie. Określenie „Warmia” może być używane w kilku znaczeniach³. Dwa najważniejsze to: świeckie władztwo biskupa i kapituły katedralnej oraz diecezja warmińska – oba obszary, odrębne pod względem prawnym i terytorialnym⁴. Problemem autora jest brak zrozumienia tejże kwestii i utożsamianie pojęcia warmińskiego kraiku i diecezji warmińskiej. Stwierdza on np., że istniał urząd geometry dla całej diecezji (s. 24), powołując się na pracę Alojzego Szorca *Dominium Warmińskie*⁵, która jednak w swej istocie dotyczy zagadnień zarządu świeckiego. Urząd taki zaś nie funkcjonował na terenie całej diecezji, lecz tylko w jej części będącej w zarządzie świeckim biskupa i kapituły katedralnej⁶. Po 1525 r. obszary diecezji i kraiku ze względu na sekularyzację Prus uległy zbliżeniu, jednak nigdy nie pozostawały takie same. Opis granic kraiku w ich historycznym rozwoju dokonał w cytowanej przez Smolińskiego pracy Alojzy Szorc⁷. Brak powyższego rozróżnienia wywołuje różnorakie konsekwencje. Opisując awans społeczny Schmidta w Reszlu, autor konstatuje, że udział rzemieślników we władzach miast diecezji warmińskiej nie był niczym zaskakującym. Wyjątkiem mogło być „największe i najsilniejsze miasto na Warmii – Braniewo” (s. 20, przyp. 66). Gwoli ścisłości należy zauważyć, że akurat w diecezji znaczniejszym miastem był Elbląg, który znajdował się jednak poza granicami kraiku. Z miastami warmińskimi Smoliński ma zresztą jeszcze inny problem, stwierdza mianowicie, że było ich jedenaście (s. 164), podczas gdy do 1772 r. było ich trzynaście (wówczas dopiero w jeden organizm połączono Stare i Nowe Miasto Braniewo). Trudno także zgodzić się z tezą, że były one bez wyjątku podporządkowane biskupowi bądź kapitule, bez możliwości uzyskania większej samodzielności (s. 164). Tymczasem pozycja i zakres uprawnień samorządu Starego Miasta Braniewa były znaczne, pozwalały nawet na skuteczne spieranie się z biskupem⁸.

³ A. Szorc, *Dzieje Warmii 1454–1660. Stan badań i postulaty badawcze*, Olsztyn 1999, ss. 11–18.

⁴ Ibidem, ss. 14–18; D. Bogdan, *Warmia w XVI–XVIII wieku. Dominium–Księstwo–Kraik?*, w: *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI–XVIII wieku*, pod red. J. Wijaczki, Kielce 1997; eadem, *Sejmik warmiński w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Olsztyn 1994.

⁵ A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chelmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990, ss. 64–65.

⁶ Ibidem, s. 65.

⁷ Ibidem, ss. 23–36.

⁸ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, Olsztyn 1995; J. A. Lilienthal, *Die städtische Verwaltung in der Altstadt Braunsberg*, Neue Preussische Provinzial-Blätter, 1853, Bd. 3, ss. 271–275, 307–315.

Kolejną kwestią jest podejście Smolińskiego do historii i źródeł. Na s. 15 napisał: „Zgodne przyjęcie w literaturze niemieckiej miejsca urodzenia Schmidta poza Reszlem (i Warmią) można tłumaczyć, charakterystycznym dla ówczesnych badaczy, ścisłym trzymaniem się informacji źródłowych, niemal nigdy nie podważanych”. Historia i badania historyczne mają właśnie to do siebie, że polegają na poszukiwaniu informacji źródłowych, a wszelkie przypuszczenia czy hipotezy powinny być uprawdopodobniane. Twierdzenie, że Schmidt mógł się urodzić w Reszlu, tylko przez przeoczenie nie wpisano go do książki (s. 15), wydaje się mało prawdopodobne. Zwłaszcza że należałby wówczas, jak zauważa sam autor, do rodziny obywateli miejskich i to osiągniętej znacznej godności.

Praca Mariusza Smolińskiego wnosi wiele do zrozumienia charakteru Warmii, ukazuje jej sztukę i odrębności oraz znaczenie postaci rzeźbiarza Jana Chrystiana Schmidta. Historykowi, a tym jest piszący te słowa, pozwoliła szerzej spojrzeć na pojęcie odrębności warmińskiej w warstwie kulturowej. Potknięcia wskazane powyżej nie umniejszają w tym względzie wartości książki.

Jerzy Kielbik (Olsztyn)

***Ostróda siedem wieków dziejów miasta*, pod red. R. Sajkowskiego, Muzeum w Ostródzie, Ostróda 2005, ss 220.**

Jubileusze lokacji miast bardzo często dają asumpt do druku publikacji traktujących o dziejach siedemset-, sześćsetpięćdziesięcio- i sześćsetsiedemdziesięciopięcioletniego miasta. Szczególny w tym względzie był rok 2005, kiedy to w Iławie i Zalewie, a także w Suszu, Miłomylynie i Ostródzie starano się uczcić przypadające w owych miastach minione lub mijające siedem wieków ich historii. Powstało wówczas wiele różnorodnych publikacji: wydawnictwa pokonferencyjne¹, monografie², katalogi organizowanych wystaw³, wydawnictwa źródłowe⁴, niektóre z nich miały zaś charakter swoistych kronik roku jubileuszowego⁵.

Staraniem Muzeum w Ostródzie w 2005 r. wydana została praca zbiorowa *Ostróda – siedem wieków dziejów miasta*⁶. Książka ta jest zbiorem jedenastu referatów wygłoszonych na zamku

¹ *Iławianie o historii miasta i okolic*, pod red. M. Czernego i A. Błędowskiej, Iława 2005. Praca zawiera referaty wygłoszone podczas konferencji o tym samym tytule, która odbyła się 16 VI 2005 r. Podobny charakter ma książka *Iława 1305–2005*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2005, zawiera referaty z konferencji odbytej 11 V 2005 r. Także *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, pod red. J. Cygańskiego, Olsztyn 2006 to obszerne wydawnictwo powstałe jako zbiór referatów wygłoszonych 24 XI 2005 r. w Suszu na konferencji pt. „Susz – z dziejów miasta i okolic”.

² K. J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Deutsch Eylau*, Münster 2005. Książka ta to reprint wydanej w 1905 r. w Gdańsku pracy Kaufmanna. Wznowienia podjęło się Copernicus-Vereinigung für Geschichte und Landeskunde Westpreussens e.V.; S. Achremczyk, *Iława. Dzieje miasta*, Olsztyn 2005; K. Skrodzki, *Zalewo 1305–2005*, Zalewo 2005.

³ Na szczególną uwagę zasługuje tu katalog wystawy *Zalewo – Saalfeld 1305–2005*, Zalewo 2005. Wystawa otworzona 17 VI 2005 r., została zorganizowana dzięki współpracy Morąskiej Wspólnoty Powiatowej, Centrum Kultury Prus Wschodnich, Towarzystwa Miłośników Ziemi Zalewskiej oraz władz Gminy Zalewo. Ma ona charakter stałej i ekspozycyjnej jest w dolnej partii wieży kościoła św. Jana Ewangelisty w Zalewie. Starania o utworzenie izby pamięci podjął również Urząd Miasta i Gminy Miłomłyn. W salce położonej w krużganku kościoła parafialnego wystawę jubileuszową przygotowała Seweryn Szczepański i Wiesław Skrobot. Wystawa ta nie miała charakteru ekspozycji stałej i została zdemontowana. Pamiątkę po wystawie stanowią jedynie wydane przy okazji foldery.

⁴ *Kronika miasta Miłomylina 1800–1922*, przekł. M. Szymańska-Jasińska i K. Uchowicz, oprac. G. Jasiński, Dąbrówno 2005.

⁵ S. Achremczyk, *Obchody jubileuszu 700-lecia miasta Iławy*, Olsztyn 2006.

⁶ *Ostróda – siedem wieków dziejów miasta*, pod red. R. Sajkowskiego, Ostróda 2005.